

Fig. 1. Kirken og kirkegården set fra syd. NJP fot. 1993. – *Südansicht von Kirche und Friedhof.*

FOLDING KIRKE

MALT HERRED

Kirken er opført 1897-98 (indviet 11. sept. 1898) som afløser for en middelalderlig kirke på samme sted. Sognet, der mod syd grænser ned til Kongeåen, nævnes første gang o. 1300, da Ribe domkapitel nylig havde købt gods i sognet af Folding kirke.¹ I kirkelisten i Ribe Oldemoder (ved midten af 1300'rne) er kirken sat til en afgift på 4 skilling sølv (jfr. s. 102f.). Folding har i det mindste siden 1500'rne været anneks til Malt.²

Kronen solgte 1720 kirken til overførster Hans Bachmann til Estrup og Sønderskov.³ Kirken tilhørte herefter med få og korte afbrydelser ejerne af Sønderskov (jfr. *herskabsstol og det Claudiuske gravsted på kirkegården) indtil begyndelsen af 1800'rne, da den blev overtaget af sognets beboere.⁴ Kirken overgik til selveje 1911.⁵

Sagn. Der skal have været en løngang fra Sønderskov til herregårdens gravkammer på kirkegården.⁶ En kæmpe i Dover bjerge, syd for Kongeåen, kastede en sten efter Folding kirke (jfr. †kampesten øst for kirkegården).⁷

Kirken ligger højt på en magtfuld banke i et bølgende bakketerræn. Fra kirkegården er der fald til alle sider, stærkest mod nordvest ned mod Kannebæk, som danner skel mod Føvling sogn og i Foldingbro forenes med Kongeåen.

Kirken er rejst i umiddelbar nærhed af fire *oldtidshøje* (fig. 2-3).⁸ Højene, hvoraf to er sløjfede, har ligget på en række nordnordøst-sydsyd-

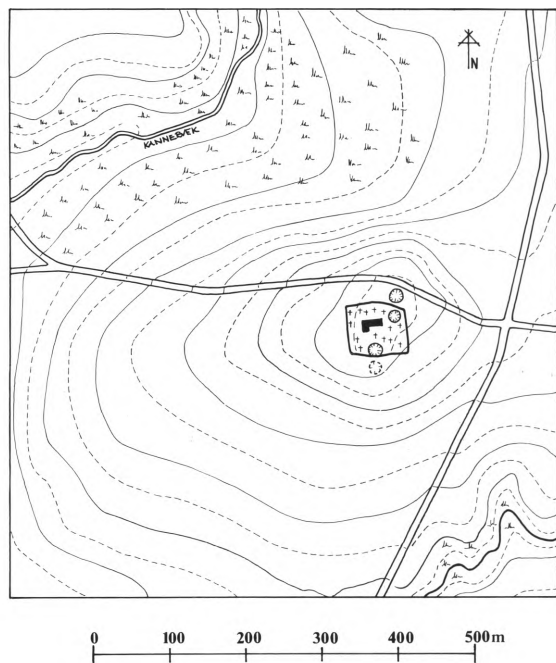

Fig. 2. Kirken i landskabet 1:10000, tegnet af MN på grundlag af geodætisk målebordsblad 1869. Kirken er opført i tilknytning til fire oldtidshøje (s. 2847), hvoraf den fjerde, syd for kirkegården, var sløjfet inden 1869. Høj nr. 2, fra nord blev udjævnet ved den gamle $\dagger$ kirkes nedrivning 1897. I høj nr. 3 indrettedes 1756 et gravkammer (s. 2870). – Die Kirche in der Landschaft. Zeichnung gründet sich auf ein geodätisches Messtischblatt von 1869. Der Bau der Kirche erfolgte inmitten von vier Hüenengräbern, von denen das vierte, südlich des Friedhofs, vor 1869 eingeebnet war. Grab Nr. 2 von Norden wurde in Verbindung mit dem Abbruch der alten $\dagger$ Kirche in 1897 eingeebnet. Im Grab Nr. 3 wurde 1756 ein Grabmal eingerichtet.

vest med den nordligste og største på bankens øverste punkt. De to midterste er indlemmet i selve kirkegården. De fire høje er, regnet fra nord mod syd:

1) Den såkaldte »kirkehøj« (fig. 4) lige uden for norddiget. Den store høj, der er fredet 1885, er 6 m høj og 24-27 m i tværmål. Diget har skåret lidt af den søndre højfod.⁹

2) En $\dagger$ bronzealderhøj (fig. 41), der tidligere bar $\dagger$ klokkestabelen (se ndf.), i kirkegårdens nordøstre del, sløjfet 1897-98.¹⁰ Den kun delvis udjævnede høj, der i dag fremtræder som en 1 m høj kuppel, har været ca. 20 m i tværmål. Den har tangeret det østre dige og nået næsten frem til nordhøjen. Ved sløjfningen af højen fandt

man et lerkar, en bronzesnål og et rør af sammenbøjet bronzeblik (NM inv. nr. B 6798-99).

3) En mindre høj (fig. 4) sydvest for kirken lige inden for syddiget, der har bortskåret den søndre del. I højen er 1756 indrettet et muret gravkammer for familien Claudius (se gravminde-der).¹¹

4) En $\dagger$ høj syd for kirkegården ud for den førnævnte høj var sløjfet inden 1869.¹²

Kirkegården har bevaret sine gamle skel undtagen imod vest, hvor den er udvidet 1972 samtidig med anlæggelsen af en parkeringsplads. Kirkegården hegnes af brede kampestensdiger, overgroet med græs, bregner og andre urter. Det vestre dige er flyttet i forbindelse med udvidelsen. Hovedindgangen i øst er en port og ganglåde. Den lukkes ligesom en ny indgang i vest med trætræmefløje mellem kløvstenspiller af granit. $\dagger$ Porten i øst, 1829¹³ kaldet »ligporten«, bestod 1801 af tre murede, teglhængte piller.¹⁴ På et prospekt 1896 (fig. 12) krones pillerne med kugler. En nu sløjfet $\dagger$ låde i norddiget lukkedes 1829¹³ med et drejeligt »korstræ«.

Et hvidkalket hus, fra o. 1900, nordøst for

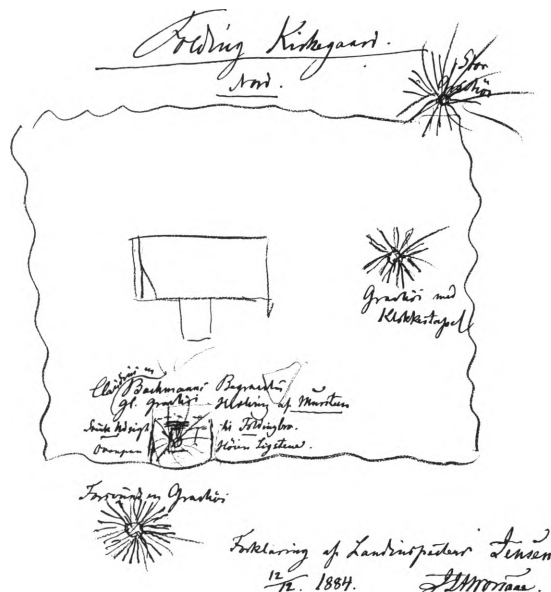

Fig. 3. Kirken og de omgivende gravhøje. Penne-skitse ved J. J. A. Worsaae nedtegnet efter forklaring af landsinspektør J. Jensen 1884. – Kirche mit umliegenden Grabhügeln. Federskizze nach einer Beschreibung, 1884.

Fig. 4. Luftfoto af kirken og kirkegården set fra syd. Sylvest Jensen fot. 1947. Det kgl. Bibliotek. – *Luftaufnahme von Kirche und Friedhof Südansicht, 1947.*

kirkegården, med gavle i nord og syd, tjener som *graverbolig*.

Kirkegården og gravhøjene lå i 1800'erne fri og uden beplantning. Inden opførelsen af en ny kirke 1898 var der plantet træer omkring selve bygningen, der med tiden blev en tæt bevoksning (jfr. luftbilledet fig. 4), før de blev fældet. Området vest og nord for kirkegården blev 1935 tilplantet med bøg.¹⁵ – Kirkegården var endnu ikke planeret 1862.⁵ Ældre fotografier viser den græsklædte kirkegård med højryggede gravtuer og enkelte gravsteder indhegnet med gitre af træ og støbejern.

En *†klokkestabel* (fig. 12 og 41) på *†*gravhøjen nordøst for kirken (jfr. ovf.) blev nedtaget 1897. Den tømrede stabel, 1797 kaldet for »klokkehuset«,¹⁶ støttedes af skråstivere og var dækket af et lille trætag med gavle i øst og vest.

Nogle nu fjernede *†kampesten* uden for det østre kirkegårdsdige opfattedes af Abildgaard (i

1770'erne) som et »hedensk stenalter«. De »anselige, store sten« lå 12 à 16 skridt fra den sløjfede gravhøj (nr. 2).¹⁷

DEN NUVÆRENDE KIRKE

Kirken fra 1897-98 er opført på det gamle kirkested¹⁸ efter tegning af arkitekt Johan Christian Fussing, Kolding.¹⁹ Den består af kor og skib med en tagrytter over vestgavlen.

Bygningen er af røde sten med tag af skifer og ligner i mangt og meget de nyromanske kirker, som Fussing i de foregående år havde opført på egnen.²⁰ En granitsokkel med skråkant er formentlig tildannede kvadre fra den gamle kirke. Murene har hjørneliséner, forbundet af en rundbuefrise, der også er ført op i gavlene. Vinduerne er rundbuede og falsede. I korgavlen er en falset cirkelblænding med mønstermuret malteserkors; herunder en lille, retkantet præ-

Fig. 5. Kirken, opført 1897-98, set fra nordøst. NE fot. 1988. – *Nordostansicht der 1897-98 errichteten Kirche.*

stedør, afdækket med en tagformet overligger af granit. Indgangspartiet i vest, under et cirkelvindue, er en rundbuet portal i tagafdækket fremspring. Åbningen flankeres af romaniserende søjler af en hvidgrå granit, nyhugget 1990, da de afløste søjler af sandsten. Det ligeledes fornyede *tympanon* smykkes med kors og

alfa og omega. På stenhjælken herunder er med versaler og romertal udhugget: »A(nn)o d(om-ini) 1897«. Den ottekantede, blyklædte *tagrytter* har rundbuede glanhuller og dækkes af et stejlt spir, afsluttet med kugle og kors.

Indvendig står det enkle rum efter en istandsættelse 1978 (ark. Alan Havsteen-Mikkelsen)

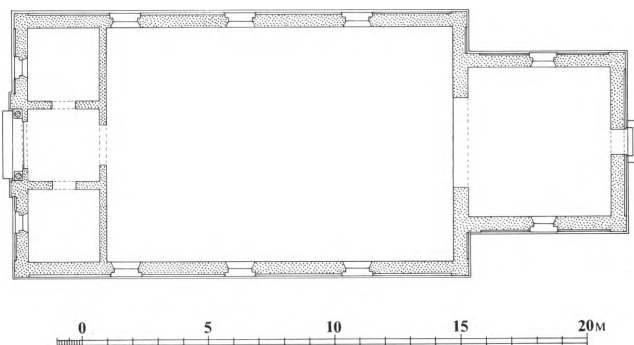

Fig. 6. Grundplan 1:300 af den nuværende kirke fra 1897-98. Tegnet af Marianne Nielsen 1993 på grundlag opmåling ved Alan Havsteen-Mikkelsen 1978. – *Grundriss der heutigen Kirche von 1897-98.*

Fig. 7. Interiør mod øst. NE fot. 1988. *Innenansicht gegen Osten.*

med hvidtede vægge, dækket med et oxydrødt træloft med profilerede bjælker på små konsoller. I gulvet ligger gule, sorte og røde fliser. Under bænken er der igen trægulv efter at der en tid havde været gulve af kork. Den runde korbue smykkes af rundstave mod kor og skib. I vestenden er orgelpulpituret indrettet over tre små rum: forhal i midten, venteværelse i syd og trapperum i nord.

Opvarmning. Kirken opvarmedes i den første generation af en stor muret tovn i skibets nordøsthjørne. Denne afløstes af en $\dagger$ kalorifer med nedgravet fyrrum samme sted. 1978 indrettes fyrrum i graverboligen øst for kirkegården med varmeledning til kirken.

Tre $\dagger$ kalkmalede vægdekorationer, der efter tur har afløst hinanden, kendes kun fra fotografier. Den første, formodentlig fra 1898, omfattede et vandret bånd med rankeslyng i kor og skib ca. 1,5 m over gulvet samt en afstribning og tovs-

snoning omkring korbuen. Den afløstes af en lidt varieret dekoration, måske den der 1915 udførtes af kunstmaler Johnsen.²¹ En tredje udmaling, bl. a. med krabbeblade (i stuk?) omkring korbuen, er formodentlig fjernet ved en istandsættelse af kirkens indre forud for 50 års jubilæet 1948 (ark. Sottrup-Jensen, Esbjerg).

DEN NEDREVNE $\dagger$ KIRKE

Kirken, der blev brudt ned 1897, var en lille romansk bygning bestående af apsis, kor og skib, hvortil der – muligvis i 1500'erne – var føjet et våbenhus foran syddøren. Ifølge Danske Atlas (1769) sås endnu »grundstenene« til et tidligere $\dagger$ tårn(?), men disse eventuelle spor var væk hundrede år senere. Kirkens udseende i årene forud for nedrivningen kendes fra fotografier, en opmåling 1897 og fra beskrivelser ved J. Helms (1873) og F. Uldall (1887).

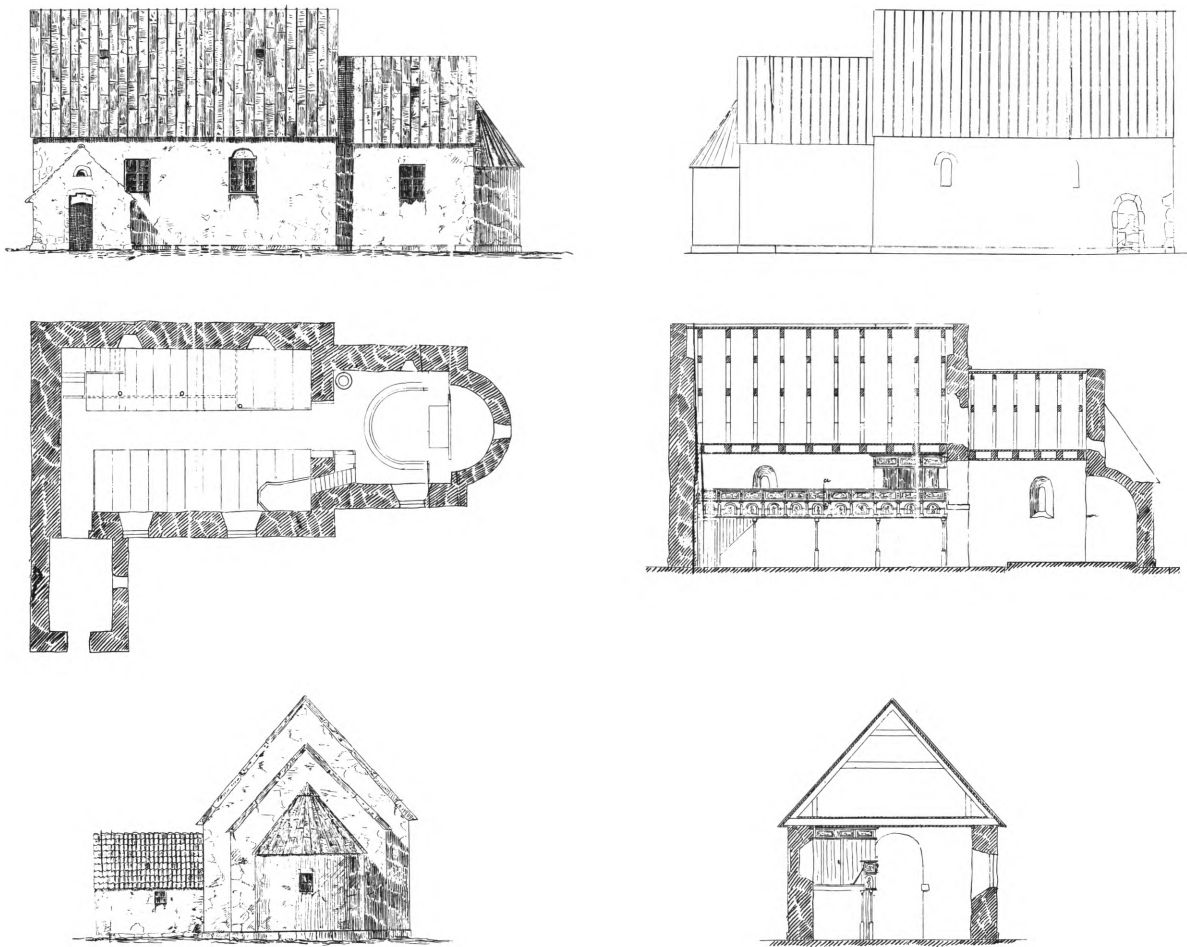

Fig. 8. Opstalter, grundplan og snit af den gamle kirke kort før nedrivningen, 1:300. Målt og tegnet af J. Chr. Fussing 1897. – *Aufrisse, Grundriss und Schnitt von der alten Kirche kurz vor dem Abbruch, vermessen 1897.*

Materialerne i den romanske bygning var rå og kløvet kamp med halvt tildannede hjørnekvadre. Murene hvilede på en sokkel af granit med hulet skråkant over en lille vandret rille.

Grundplan. Apsiden var lav og kun svagt fremspringende; centrum for krumningen lå i korgavlens vestside. Springet mellem kor og skib svarede omtrent til murtykkelsen. Planens mest påfaldende træk var dørenes placering langt mod vest, helt henne ved gavlen. Helms mente, at de usædvanlige forhold var en følge af, at skibet var blevet afkortet i vestenden, idet han fandt det usandsynligt, at dørene oprindeligt havde været anbragt så langt mod vest. Han foreslog, at de ovennævnte fundamenter (hvoraf intet længere var at se) frem for et tårn kunne

stamme fra skibets nedbrudte vestende. Om skibet virkelig har været længere kan ikke afgøres. Uldall noterede ingen forstyrrelser i vestenden, kun at gavlens øverste spids var ommuret i tegl. På fotografiet (fig. 10) synes murværket ikke at skille sig ud fra kirkens sydside.

Af *dørene* var den nordre tilmuret og overkalket. Den var udvendig kantet af tilhugne kvadre og afsluttet med en rund bue. I den rektantede syddør, der ifølge Uldall »mulig syntes noget forandret«, var vestre anslag hugget bort. Som dæksten tjente den idag på kirkegården bevarede *billedsten* (fig. 11) med figursiden nedad. Af det da hvidtede relief af Mikael med dragen så Helms kun »ansigt og krop«, idet resten må have været skjult.

Fig. 9. †Kirken set fra syd kort før nedrivningen. L. Poulsen fot. Ved embedet. – *Südansicht der †Kirche kurz vor dem Abbruch.*

Stenen, der vel er en karmsten, er af rød og sortflammet granit og måler 177×50 cm; tykkelsen er 18-24 cm. Hovedenden er afrundet, og det retkantede, aldrig færdiggjorte billedfelt er et svagt forsænket relief (0,5 cm). Feltet til venstre for hovedet er ikke hugget ud. Personen med et dyr ved højre fod forestiller formodentlig Mikael og dragen, men manden med det æggeformede hoved er uden arme endsige vinger, og udyret ved højre fod lader sig ikke nærmere bestemme. Som en mulig karmsten med den dragedræbende S. Mikael som dørvogter har billedstenen fornemme paralleller i Øster Starup (Vejle amt) og i nordportalen i Tulstrup kirke, Gjern hrd. (DK. Århus s. 3685f.).²² Den afrundede hovedende kan dog også tale til fordel for at stenen oprindelig har været udført som gravsten.²³ – Ved opførelsen af den nye kirke blev stenen indsat i nordvæggen i kirkes forhal. Herfra er den 1978 bragt ud på kirkegården, hvor den nu ligger syd for kirken.

En afbrydelse i soklen i korets sydside tæt ved skibet opfattedes af Uldall som et muligt spor af en (præste)dør.

Vinduer. Et vindue midt i apsis var forstyrret ved indsættelsen af en retkantet træramme. Nordsidens rundbuede åbninger, ét i koret og to i skibet, var tilmurede og fremtrådte som indvendige blændinger. De smalle åbninger var udvendig dækket med monolite overligger, og smigene var her meget stejle, indadtil noget bredere. I skibets østre vindue sås ifølge Uldall endnu den oprindelige egetræsramme. I våbenhusets gavlspejs var indmuret en lille overligger fra et sløjfet vindue.

Indre. Den runde apsisbue, af hjørnehugne kvadre, var delvis forstyrret i nordsiden; i syd var bevaret et *kragbånd*, nederst smykket med to rundstave. Korbuens vanger med skråkantsokkel var bevaret indtil vederlagshøjde, markeret med enkle *kragbånd*, affaset på undersiden. Åbningen var stærkt udvidet i højden, muligvis i forbindelse med opsætningen af en †lektorieprædikestol i 1500'rne (sml. de tilsvarende forhold i Malt). Kilestenene fra den oprindelige, runde bue var indmuret i våbenhuset. Apsiden dækkedes af et halvkuppelhvælv; kor og skib havde bevaret flade trælofter.

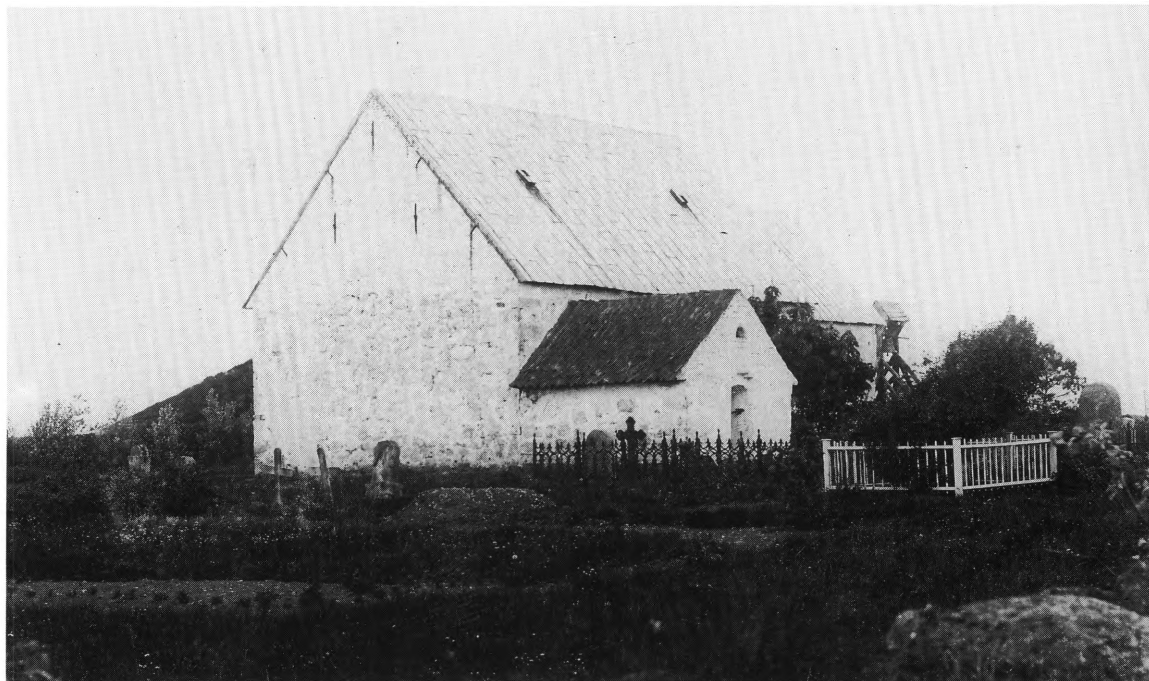

Fig. 10. †Kirken set fra sydvest kort før nedrivningen. L. Poulsen fot. I privateje. – *Südwestansicht der †Kirche kurz vor dem Abbruch.*

I korets og skibets østgavle var gennembrudte åbninger, der tillod passage mellem lofterne. Åbningen mellem kor og apsis var så lille, at man kun har kunnet krybe igennem det.

Ændringer og tilføjelser. Sydsidens vinduer var afløst af større åbninger, der i 1800'rne stod med retkantede trækarme. Det lille, teglhængte *våbenhus*, hvis vestmur flugtede med skibets gavl, var af blandede materialer: rå kampesten, kvadre og små teglsten (i gavlen). Brugen af kilesten fra den oprindelige korbue antyder, at huset først er rejst efter buens ændring, måske i

1500'rne. Den fladbuede dør var anbragt i et spejl, hvis overside synes forstyrret i forbindelse med gavlspidsens ommuring. I østmuren var et lille retkantet vindue.

Kor og skib havde *blytag*, nævnt første gang 1725, da der var huller i blyet.²⁴ En tavle i skibets sydside var mærket »1802«. Tagværkerne var efter opmålingerne at dømme af en enkel konstruktion med et lag hanebånd i koret, to lag i skibet.

Den uopvarmede kirke var ved nedbrydningen hvidtet ude og inde. Gulvet i midtgang og

Fig. 11. Romansk billedsten med relief af S. Mikael, tidligere indsat over den gamle †kirkes syddør, nu på kirkegården. Muligvis en gravsten (s. 2852). NE fot. 1993. – *Romanischer Bildquader mit Reliefdarstellung des hl. Michaels. Früher über dem Südportal der alten †Kirche, heute auf dem Friedhof. Möglicherweise ein Grabstein.*

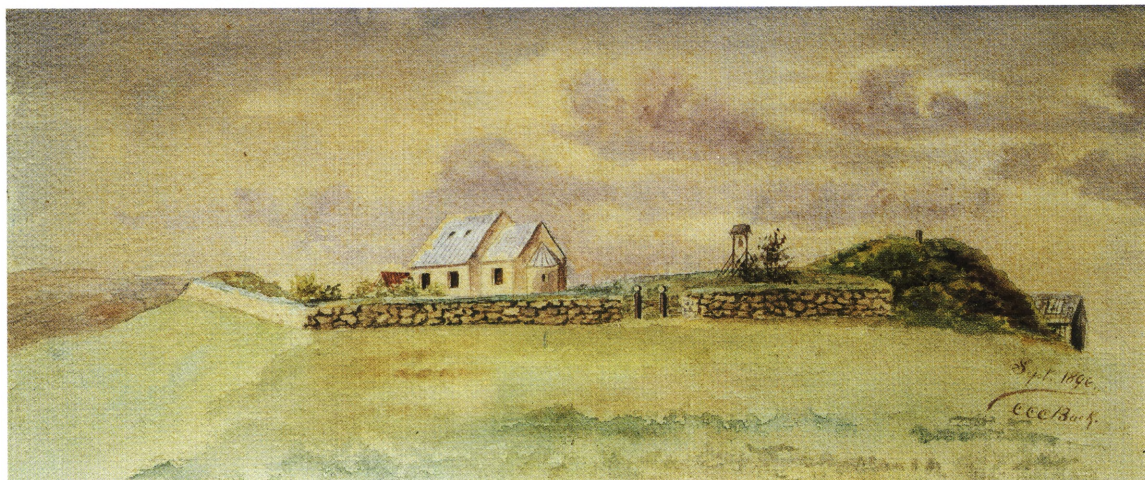

Fig. 12. Den gamle kirke og kirkegården set fra øst. Akvarel af C. C. C. Bock 1896. I privateje. – *Ostansicht der alten Kirche und des Friedhofs. Aquarell 1896.*

kor var lagt med teglfliser, under bænkenene med mursten. Lofterne var limfarvede.

Jacob Helms betegnede 1873 kirken som »lille og uanselig«. En plan 1889 om at fjerne eller flytte dele af pulpituret (se inventar) blev foreløbig udsat, da man regnede med at kirken skulle brydes ned. Ved provstesynet 8. juni 1891 afventede man en tegning til en ny kirke i løbet af sommeren,¹³ men kirken kom dog til at stå endnu nogle år. Nybyggeriet blev muliggjort ved en bevilling på tillægsloven for finansåret 1896-97, hvorefter værgerne ansøgte ministeriet om tilladelse til at nedrive den gamle kirke og opføre en ny efter tegninger af arkitekt Fussing. I et brev fra ministeriet 25. maj 1897, ledsaget af kgl. bygningsinspektør Jens Vilh. Petersens beskrivelse af den gamle kirke, blev Nationalmuseet spurgt, om det måtte ønske, at der blev truffet særlige foranstaltninger før nedrivningen. Museet bad om, at der blev foretaget en opmåling, og en sådan blev da udført af arkitekten.

INVENTAR

Oversigt. Det væsentlige inventar og udstyr er overført fra den gamle kirke. Ældst er den romanske døbefont, mens senmiddelalderen repræsenteres af klokken fra 1512, der er interessant ved en fransksproget indskrift og navnet »Medarde« efter en

fransk helgen. Altertavlen er skænket af Thomas Juel til Sønderkov 1634, prædikestolen må være samtidig og skyldes samme landsbysnedker. Langt fornemmere er en række reliefprydede *frisestykker, der formentlig har hørt til i et (†)pulpitur fra o. 1625. De indgår nu i en *herskabsstol i form af et pulpitur med lukket stol fra 1739, der siden 1897 er i Museet på Koldinghus.

Dåbsfadet er et nederlandsk arbejde fra o. 1650, altertagerne fra o. 1675-1700, og altersølvet bærer årstallet 1703 samt våben og initialer for Theodosius Levetzow til Estrup. Fra 1800'erne stammer en oblatæske, udført af Andreas Dyrbye i Ribe (1831-91), og det o. 1854 anskaffede sygesæt.

Farvesætning og istandsættelser. Sin nuværende fremtræden skylder indretningen den seneste restaurering 1978, da altertavlen fik en effektiv nystaffering med malerier ved Sven Havsteen-Mikkelsen, der tillige har farvesat det øvrige inventar. 1898-1978 stod møbleringen mørkere, de gamle hovedstykker i afrenset, ferniseret træ med lidt ornamenter, stoleværk m.m. egetræsmalet.

Den gamle kirkes indretning umiddelbart før nedrivningen 1897 fremgår af plan, snit og fotografi (fig. 8, 20). Endnu mere fortættet har rummet fremtrådt med de ældre, 1890 kasserede *stolestader og med en katolsk *sidealtertavle, der eksisterede endnu i 1770'erne. *Pulpiturstolens indretning og staffering med malerier 1739 var muligvis led i en mere almen istandsættelse. En større restaurering med nymaling i lyse toner fandt sted 1848-51. 1862 overstrøg man stoleværket med egetræsfarve, og 1886 forsynede maler A. N. Andersen, Vejen, altertavlens storfelter med nye malerier efter Auguste Doré (nu i skab på pulpituret).

Fig. 13. Nadveren, tidligere altermaleri, udført 1886 af A. N. Andersen, Vejen (s. 2857). Ole Alkærsig fot. 1976. – *Das Abendmahl, ehemaliges Altargemälde, 1886.*

Alterbordet, fra 1898, er et panelværk i fyr, 148×83 cm, 100 cm højt, med tre fyldinger fortil, to ved siderne; bagtil skabslåger. Rødmalet med altertavlen.

†*Alterbordet* i den nedrevne kirke var 1862 »af mur« (middelalderligt?) med †*alterpanel*, der formentlig har været ganske simpelt, da det omtales som en fyrrebeklædning.⁵ På planen 1897 (fig. 8) er angivet et rektangulært alterbord, ca. 170×80 cm, stående med bagkanten i flugt med apsisbuen.

†*Alterklæder*. Alterbordet stod åbenbart udækket 1841, da det ifølge synet burde behænges med et alterklæde.¹³ 1847 ønskedes alterklædet, som var affalmet, fornyet.¹³ 1862 havde kirken et klæde af rødt, uldent tøj, måske det (med kors), der eksisterede ved den gamle kirkes nedbrydning (jfr. fig. 20). Den nuværende kirke havde indtil 1978 et klæde af fløjel med guld kors (jfr. fig. 33).

Altertavle (fig. 14), 1634, skænket af Thomas Juel til Sønderkov, et snedkerarbejde i forsinkede renæssanceformer, nu præget af en nystaffering med malerier ved Sven Havsteen-Mikkelsen 1978.

Tavlen består af postament, tredelt, søjleprydet storstykke med høj frise samt beskedent topstykke med trekantgavl, alt med ganske enkle, hovedsagelig udsavede vinger. Storfelterne, det midterste lidt bredere end sidefelterne, indfattes af æggstavslister og flankeres af korintiske frisøjler med attiske baser og særegent klumpede kapitæler; to små ringe deler de glatte søjleskifter noget under midten. Søjlerne står foran smalle højfyldinger, indersøjlerne hviler på brede postamentfremspring, og under de ydre har den halvrunde postamentgesims helt spinkle, drejede hængeknopper (fra 1800'erne?). Såvel postamentfremspring som -gesims prydes af kassette- og beslagværk. Mens postamentets vinger er helt glatte, er der på de smalle storvinger, med ørnehoved foroven, antydet rulleværk ved en let opstående kant. Under storfrisen er der »loft« med små drejede hængeknopper, arkitraven har æggstavsliste, og de profilindrammede frisefelter flankeres af gennembrudte volutbøjler med englehoved over pyramidebosse. Yderst på storgesimsen flankerer drejede spir det næsten kvadratiske topstykke, hvis felt kantes af to toskanske søjler med skaftringe. Topvingerne, med småspir og diminutivt ørnehoved, er groft skrubhøvlede også fortil og snarest fornyede i 17-1800'rne. Over topsøjlerne bærer bøjler med kassetteværk den flade trekantgavl, der krones af småspir.

Sven Havsteen-Mikkelsen har 1978 givet tavlen en massiv mørklilla (dodenkop) med gule lister omkring felterne, der rummer en stor malet komposition, Kristus stiller stormen (olie på lærred).²⁵ Mens de syv felter i postament, storstykke og frise domineres af vandets blå og en sortagtig himmel, bryder et klart, gult lys igennem i topfeltets.²⁶

Et sæt ældre *malerier*, på felternes gamle egepanel, opbevares siden 1978 på kirkens pulpitur. Topmaleriet er vistnok fra 1851 og viser Jesus på korset, hængende dybt i armene på baggrund af

Fig. 14. Altartavle 1634, skænket af Thomas Juel til Sønderkov (s. 2856). Malerier, Kristus stiller stormen, ved Sven Havsteen-Mikkelsen 1978. NE fot. 1988. – Altar, 1634. Eine Stiftung von Thomas Juel zu Sønderkov. Gemälde, Christus stillt den Sturm auf dem Meer, 1978.

Jerusalems dunkle bygninger og en næsten sort himmel. De tre øvrige malerier er udført 1886 (efter Gustave Doré) af maler A. N. Andersen, Vejen, der har signeret storfeltets Nadverscene (fig. 13). Nordre sidefelt viser Dåben i Jordan,

det søndre Piskningen (jfr. fig. 20). Farverne domineres af gråbrune og grønne toner. Bag 1800'ernes malerier er alle spor af panelets ældre malerier bortskrabet (røntgenundersøgelse 1977).

Fig. 15. Alterkalk, 1703, med våben og initialer for Theodosius Levetzow, Estrup (s. 2859). NE fot. 1988. – *Kelch, 1703. Wappen und Initiale für Theodosius Levetzow, Estrup.*

Tavlen må være skåret af samme, velsagtens lokale snedker som prædikestolen. De gamle indskrifter var åbenbart i behold 1769, da Danske Atlas oplyser, at tavlen var bekostet 1634 af Thomas Juel.²⁷ 1841 ønskede man topstykket fastgjort,¹³ og 1848 trængte tavlen til at opmales og forgyldes, hvilket vistnok skete 1851.¹³ I samme omgang må der formentlig være udført nye malerier, af hvilke det nævnte topmaleri er i behold. Tavlens øvrige *†malerier* forestillede o. 1860 Nadveren, Kristi Døb og Hudflettelsen.²⁸ 1870 blev tavlens hvide bemaling opfrisket og det hele ferniseret; 1885 ønskede man anskaffet et nyt alterbillede, hvilket skete med udførelsen af A. N. Andersens ovennævnte malerier 1886. Han ændrede næppe meget på bemalingen i øvrigt, der på et fotografi fra 1890'erne (fig. 20) ses som en lys overstrygning med indskrifter i frakturagtig skriveskrift på sort bund. I postament-

feitet læstes: »Gi[ører] dette til min Ihukom[melse] (Luk. 22,19)«, i frisen (fra nord): »Uden nogen bliver født...(Joh. 3,5)«, »See det Guds Lam...(Joh. 1,29)« og »Men han er saaret for vore...(Es. 53,5)«, og i topfrisen: »Død for Syndere«. I forbindelse med tavlens overflytning til den ny kirke 1898 blev træværket afrenset, ferniseret og forsynet med lidt forgyldning på sirarterne, malede englehoveder på søjleskafterne og palmegrene på topvingerne; de eksisterende indskrifter bibeholdtes. Endelig fik tavlen 1978 sin nuværende fremtræden.

En katolsk *†sidealtertavle* med Maria, snarest fra senmiddelalderen, nævnes af Søren Abildgaard o. 1770. Han kalder den liden og forfalden med Marias billede i midten og »Slaugdørre« ved siderne. Malingen var aldeles fortæret, og der sås hverken årstal eller inskription.¹⁷ Fløjenes omtale som slagdøre tyder på, at de alene har været malede, hvorfor der vel har været tale om en udpræget sidealterprydelser som eksempelvis Mariatavlen i Bedsted (DK.SJyll., s. 1726). Dette taler imod, at tavlen o. 1770 skulle have fungeret på højaltret, hvilket ellers må siges at ligge i Abildgaards formulering.²⁹ Efter al

Fig. 16. Sygekalk, o. 1854 (s. 2859), med uidentificerede stempler (fig. 40). NE fot. 1988. – *Krankenkelch mit unbekannten Stempeln (Abb. 40), um 1854.*

sandsynlighed har den lille tavle da været anbragt et andet sted i kirkerummet.

Altersølv, 1703, kalken med årstal samt våben og initialer for Theodosius Levetzow, ejer af Estrup i Malt sogn, tidligere brugt både i Malt og Folding kirker. Kalken (fig. 15), 20 cm høj, har sekstunget fod, der er drevet stejlt op mod de seksidede skafftled. På en af tungerne det graverede våben og årstal, flankeret af initialerne »TL« på nabotungerne. Knoppen er linseformet med spidse blade, muligvis fornyet ligesom bægeret (fra o. 1853?), der har ny hældetud. Den sammenhørende disk (fig. 17), tv. 11 cm, har på fanen et graveret, ligearmet kors og (modstillet) et stregkors med koncentriske cirkler. Sættet, der (i hvert fald nu) fremtræder uden stempler, nævnes tidligst 1853, da det sagdes at have været benyttet i både Malt og Folding. En graveret påskrift »Folding« kan have siddet på det daværende *†bæger*, ligesom eventuelle stempler. Sættet ønskedes da repareret,¹³ og måske er det ved denne lejlighed, at kalken er delvis fornyet.

En *oblataeske* (fig. 17), med stempel for Andreas Dyrbye i Ribe (1831-91), må være udført efter 1853, da man ønskede anskaffet en passende brødæske.¹³ Den har form af en høj og smal cylinder, 12,5 cm høj, tv. 4 cm. Den glatte side prydes af et smalt midtbånd med blomster, låget har oventil graverede høstred-

Fig. 19. Alterstager, o. 1675-1700 (s. 2860). NE fot. 1988. – *Altarleuchter*, um 1675-1700.

skaber og på siden en rifling, der gentages langs æskens bund. Under bunden ses Dyrbyes gentagne stempler (Bøje 1982, nr. 6809). *†Alterkande*, 1847,¹³ af porcelæn. Den omtales 1862 som sort med guld Kors og nævnes endnu 1911.⁵

Sygesæt, o. 1854, af ukendt guldsmed. Kalken (fig. 16), 14 cm høj, har en nærmest klokkeformet fod med profilering og en lille riflet krave

Fig. 17-18. 17. Alterdisk, 1703 (s. 2859), og oblataeske fra o. 1853, udført af Andreas Dyrbye i Ribe (s. 2859). 18. Dåbsfad, o. 1650, nederlandsk (s. 2861). NE fot. 1988. – 17. *Patene* 1703, und *Oblatendose* um 1853, geschaffen von Andreas Dyrbye in Ribe. 18. *Taufschale*, niederländisch, um 1650.

Fig. 20. Den gamle ÷kirkes indre set mod øst kort før nedrivningen. L. Poulsen fot. Ved embedet. – *Kircheninneres gegen Osten kurz vor dem Abbruch der alten ÷Kirche.*

ved overgangen til det spinkle, balusterformede skaft med godronnering. Bæger med næsten lodrette sider og profilering langs randen. På fodens standplade ukendte stempler (fig. 40), et cirkulært, vistnok med bogstavet »G« og et andet, der synes at vise et lille fyrfad eller et træ. Et ældre *sygesæt, skænket 1792 af kirkeejeren Hans Gundorph, bruges nu i Holsted (s. 2752).

Alterstager (fig. 19), o. 1675-1700, 37 cm høje, med balusterskaft, cirkulær fod og ensdannet, lidt mindre lydeskål. Tornene er fornyet i jern. De enkle stager, der er nært beslægtede med Læborg kirkes (s. 2926), nævnes tidligst 1862.⁵ En *syv stage* (såkaldt Titusstage) er skænket o. 1940 og bærer påskriften: »Til Minde om Mor Karoline Hansen. Født i Folding d. 29. 8. 1873. Børnene«. Ude af brug.

En *messehagel* fra o. 1900, af rødt fløjls med guldkant og -rygkors, er henlagt på kirkeloftet. ÷*Messehagler*. 1776 var kirken blevet frastjålet en rød, »overskåren« fløjls hagel med sølvfrynser omkring og med et sølvkors med krone over.²⁴ 1852 ønskedes anskaffet en ny hagel af passende størrelse og forsynet med alt tilbehør,¹³ vel én af de to af højrodt silkefløjls med ægte guldtræder, der fandtes 1862. 1911 nævnes kun en hagel.⁵

Alterskranke, 1898, halvcirkulær med balusterstivere og håndliste i blank eg. Gråmalet med betræk i gråt lærred. I den gamle kirke omtales ÷alterskranken 1820 som et løst stakitværk for koret.³⁰ 1840 var knæfaldets beklædning for kort, og 1847 blev rækværket og fodstykket foran altret fæstet.¹³ Det må da have forløbet tværs over korgulvet, eftersom knæfaldet 1867

Fig. 21. Prædikestol, formentlig fra 1634 (s. 2861). NE fot. 1988. – *Kanzel, vermutlich 1634.*

ønskedes forandret i bueform, som det fremtrådte ved kirkens nedbrydning (jfr. fig. 8).⁵

Døbefont (jfr. fig. 32), romansk af granit, 83 cm høj, kummens tv. 73 cm. Foden, af grålig granit, har form af en søjlebase med svagt markerede hjørnekopper og en vulst ved overgangen til den halvkugleformede kumme. Kummen er af en rødlig sten, fordybningen regelmæssig med ret stejle sider.³¹ 1846 ønskede man fonten rengjort og istandsat,¹³ og 1882 skulle den afrenses for maling.⁵ Den stod da nordvestligst i den gamle kirkes kor (jfr. fig. 8). I den ny kirke har fonten haft plads i skibet ved korbuens nordside indtil 1978, da den blev anbragt midt foran korbuen.

Dåbsfad (fig. 18), o. 1650, tv. 49 cm, nederlandsk med opdrejet relief af spejderne, der vender hjem fra Kanaans land (4 Mos., 13). Det noget udpudsede relief omgives af bladværk med tulipaner, fanen smykket af to stemplede ornamentbånd med mandelformede bukler. Fadet, der har sidestykker bl.a. i Vejleby (DK.Ma-

ribo, s. 831), nævnes tidligst 1862.⁵ En *dåbskande* fra 1888 er af messingblik,⁵ ganske enkel, 32 cm høj.

Prædikestol (fig. 21), formentlig anskaffet 1634, da den i former og udførelse svarer nøje til altertavlen. De fire høje og smalle fag, flankeret af søjler som altertavlens, suppleres siden 1898 af et ganske enkelt forbindelsesfag til væggen i syd. Over og under søjlerne har postament og frise fremspring med kassetteværk fortil og en lille udsparet arkade på siderne. Nederst sidder der under fremspringene drejede hængebasser flankerende enkle, udsavede hængestykker. En underbaldakin dannes af seks udbugende friribber med neglesnit, nu samlet i en bærestolpe fra 1898. En topgang fra 1898 med fyldingspanel (jfr. fig. 33) er 1978 afløst af den nuværende, enkle trappe. Bemaling fra 1978 i mørkilla og rødt som alterpartiet. Under felternes røde anes en dekoration med kronede korsvåben fra 1898 (jfr. ndf.).

Prædikestolen, der siden 1898 har plads i den ny kirkes sydøsthjørne, var opsat samme sted i den gamle kirke, påfaldende højt, med opgang gennem triumfmuren og en henved to meter lang bro herfra (jfr. fig. 20). Placeringen var formentlig oprindelig; men den påfaldende høje anbringelse havde rimeligvis sammenhæng med en forgænger af lektorietyper, opsat i korbuen (jfr. ndf.). Muligt er det vel også, at den nuværende prædikestol en kortere tid har været anbragt som lektorieprædikestol (jfr. s. 1622, 2786f.). Om *†roen* (fig. 20) har været samtidig eller lidt yngre lader sig næppe sige. Den var forsynet med drejede balusterstivere, en kraftig profilgesims og forneden hængestykker som kurvens. Denne havde i felterne malerier af stående evangelister, man aner på billedet Markus (vistnok) og Lukas med symboldyr ved fødderne, begge skrivende og pegende i opslåede bøger. Malerierne kan have været sammenhørende med pulpiturets fra 1739. På samme billede ses underbaldakinen ende i en drejet *†hængeknop*; en stejl *†bogstol* var fra 1862,⁵ bemalningen lys som altertavlens.

Prædikestolen, der 1725 var temmelig løs,²⁴ blev 1851 opmalet og opforyldt,¹³ hvilket for-

Fig. 22. *Herskabsstol, i sin nuværende form fra 1739, indrettet af Hans Bachmann og hustru Christine Margrethe på Sønderkov (s. 2862); delvis udført af udskåret panel (fig. 23-29), der kan stamme fra et (†)pulpitur fra o. 1625 (s. 2868). I Museet på Koldinghus. LL fot. 1981. – *Herrschaftstuhl, in seiner heutigen Gestaltung von 1739, eingerichtet von Hans Bachmann und seiner Frau, Christine Margrethe, auf Sønderkov; teilweise aus einer beschnitzten Brüstung bestehend (Abb. 23-29), die von einer (†)Empore um 1625 stammen mag.

mentlig også har berørt malerierne af de fire evangelister, der nævnes 1862.⁵ 1867 ønskedes opgangen flyttet »nedenfor koret«,⁵ hvilket ikke ses at være sket. Ved overflytningen til den nuværende kirke blev alt træ afrenset (også malerifelternes) og ferniseret; felterne forsynedes med en spinkel dekoration af kronede korsvåben, siraterne i øvrigt med lidt forgyldning (jfr. fig. 33).

†Prædikestol af lektorietype? Korbuens betydelige forhøjelse (jfr. s. 2853) kan som nævnt meget vel være foretaget af hensyn til en lektorieprædikestol ældre end den nuværende prædikestol (jfr. s. 1621, 1716, 1733).³²

Stolestaderne, fra 1898, har let skrånende fyldingsryglæn og bagudbuende gavle med afsluttende halvroset og en lille frisøjle under sædet. Siden 1978 gråmalede med lærredshynder, oprindelig egetræsfarvede.

†Stolestaderne i den gamle kirke trængte 1819 til reparation; den øverste fruentimmerstol var aldeles brøstfældig.³⁰ Atter 1846 ønskede man stolene repareret og de ældre fornyet,¹³ hvilket skete året efter; malingen henstod dog til 1851.¹³ 1862 var stolene dels af eg, dels af fyr, fire havde døre (låger), ingen egentlige fyldingsryglæn. Samme år satte man rygstød (ryglægte) også i kvindestolene, og alt fik en overstrygning med egetræsfarve samt ny nummerering.¹³ 1890 blev alle stole angivelig fornyet i form som Holsted kirkes og malet i egetræsfarve (jfr. fig. 8, 20); fotografiet o. 1895 viser stader med enkel ryglægte samt gavle med højfyldinger og en pålagt, profileret afslutning. De to forreste gavle i nord ses at have dobbeltfyldinger med udskæringer, hvilket tyder på, at der endnu har været tale om gamle ungrenæssancegavle fra slutningen af 1500'rne.

En †præste- og skriftestol, indrettet i apsiden bag altret, omtales 1801 som brøstfældig.³³ Et ønske 1849-50 om en ny lænestol til præsten og et lille bord blev imødekommet, vistnok 1851.¹³ 1862 anfører inventariet præstens lænestol »i hvælvingen bag altret«; den ønskedes atter fornyet 1887.⁵ †Degnestol. 1846 ønskedes kirkesangerens stol ved altret fornyet, men man nøjedes med en reparation.¹³ 1862 skulle stolen have nyt fodstykke og egetræsmales, og 1867 blev den flyttet til korets sydvesthjørne (jfr. fig. 8).⁵

En *herskabsstol (fig. 22) i form af et pulpitur med lukket højstol for kirkeejeren Hans Bachmann og hustru Christine Margrethe er indrettet 1739, hovedsagelig af ældre, smukt udskåret panel m.m. fra o. 1625, der kan stamme fra et (†)renæssancepulpitur (jfr. ndf.). Opbygningen, henvend 10 m lang, med staffering omfattende apostelmalerier, indskrifter, herskabsvåbener og årstal 1739, optog hele skibets nordside over kvindestolene (jfr. fig. 8, 20) og befinder sig siden 1897 i Museet på Koldinghus (inv. nr. 13587).

Fig. 23. *Herskabsstol (jfr. fig. 22), udsnit af brystning med relieffer fra o. 1625 af Adams og Evas formaning og uddrivelse (til venstre) og Jesu omskærelse (nr. 4-5, s. 2863) samt malerier fra 1739 af apostlene Jakob den ældre og Johannes (nr. 4-5, s. 2866). I Museet på Koldinghus. NE fot. 1992. — *Herrschaftstuhl (vgl. Abb. 22), Ausschnitt aus Brüstung mit Reliefdarstellungen, Vermahnung und Vertreibung aus dem Paradies (links) und Beschneidung Christi, um 1625. Apostelgemälde 1739.

Pulpiturstolen udgøres af 12 fag, af hvilke den østligste del træder frem med ét smalt frem-springsfag (37 cm bredt) og tre fag, udgørende den egentlige lukkede stol med overbygning i 3×3 fag. Fire spinkle søjler med plint, glat skaft og profilkapitel bærer pulpituret. Dets brystning udgøres af glat fyrrepanel (vandrette plan-ker) fra 1739 med en bred, genbrugt renæssan-cefrise, hvis udskårne felter flankeres af volut-bøjler med pyramidebosse under tandsnit og kassetteværk, der prydes vekselvis af et engle-hoved og en seksoddet stjerne. En dobbelt neglesnitbort kanter de profilindrammede frisefel-ter, der rummer udskårne scener i bredoval kar-touche (dog ikke fremspringsfeltet nr. 9), ind-fattet af vekslende borter af blade, skæl, perle-og æggestave. Overbygningen har en tilsva-rende frise, hvis forreste hjørner hviler på glatte panelstykker (delvis fornyede), der i kirken var suppleret af tre frøspisser i syd (jfr. fig. 20).

Friseelterne beskrives her fra vest med an-givelse af en tilhørende, påmalet indskrift i gyl-den fraktur (enkelte versaler), der nogle steder er fælles for flere relieffer. Nr. 13-15 og 16-18 pryder overbygningens frise, henholdsvis i syd (mod kirkerummet) og i vest, hvor de er be-skrevet fra nord. Flere relieffer er beskadiget med afstødte hoveder og andre detaljer.

1) Vistnok Adams og Evas skabelse, nu util-gængelig bag en skorsten. 2-3) Syndefaldet (fig. 24) og dragens (Lucifers) nedstyrtelse (fig. 25) med Vorherre og hans engle i skyen, ærkeenglen Mikael med hævet sværd til højre. Fælles ind-skrift: »Quindens Sæd skall Knuse Slangens hoffuitt Gen: 3 (v. 15)«. 4) Formaning af Adam og Eva (til venstre) og deres uddrivelse af paradiset (fig. 23). Den uddrivende ærkeengel svæver med hævet sværd midt i feltet; Adam og Eva dækker i begge scener deres blusel: »Naaden er giffuen ved Jesum Christ«. 5) Omskærel-

Fig. 24-25. *Herskabsstol (jfr. fig. 22), to relieffer fra o. 1625 (nr. 2-3, s. 2863). 24 Syndefaldet. 25. Dragens nedstyrtelse. LL fot. 1981. – *Herrschaftstuhl, zwei Reliefdarstellungen, um 1625. 24. Sündenfall. 25. Absturz des Drachen.

sen (fig. 23), Maria sidder med det nøgne barn, mens en krumbøjet ypperstepræst fører kniven. Til højre bag Maria står Josef og griber i hendes arm, bag præsten endnu to personer. Templet er vist ved arkader med dukatborter: »Daa bleff hans naffn kaldet Jesus. Luce 2 (v. 21)«. 6) Kongernes tilbedelse. Maria sidder til venstre bøjet over det nøgne barn på sit skød og med Josef og et hus (stalden) bag sig. Foran hende knæler og står kongerne tæt samlede med deres gaver, den bageste viltert viftende med sin krone. Til højre

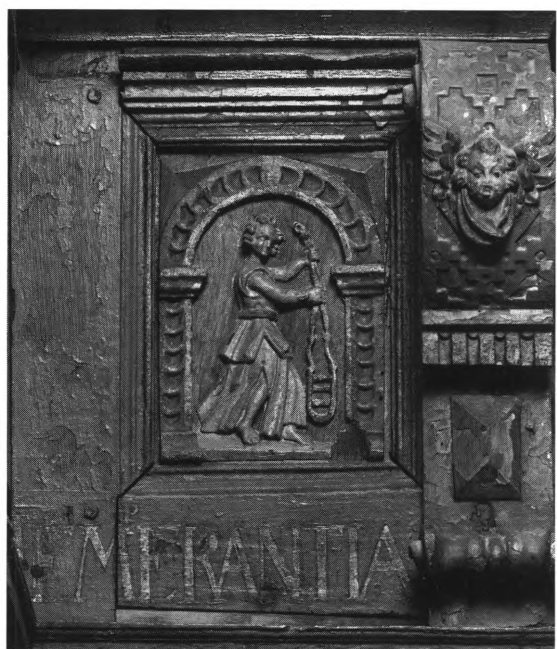

Fig. 26. *Herskabsstol (jfr. fig. 22), udsnit af frisepanel fra o. 1625 med relief af Mådeholdet i skikkelse af en kvinde med bidsel (nr. 9, s. 2864). LL fot. 1981. – *Herrschaftstuhl, Friesfüllung mit Tugendrelief (Temperantia), um 1625.

ses bag nogle træer Betlehem som en lilleputby: »Oc skenckte han(n)em guld røgelse oc mirra. Mat. 2 (v. 11)«. 7) Jesus underviser i templet, der atter er vist ved arkader, her med en dør til venstre. Jesus sidder med udslåede arme, mens fire skriftkloge med bøger lytter omkring ham: »Jeg skal vere i det, som er min faders. Lvc. 2 (v. 49)«. 8) Jesu dåb i Jordanfloden, der er vist som en hel sø med Jesus stående i bølger til lårene vendt mod Johannes, som knæler imod ham på den venstre bred. Bag Johannes vokser paddehatteagtige træer, på venstre bred ses en by, og over vandet kommer en Helligåndsdue i strålekrans ud af skyen: »Denne er min elskelige Søn. Mat.. (3, 17)«. 9) Fremspringsfaget (fig. 26) med en lille arkade, der har skælornament på pilastre og bueslag. Den rummer fremstilling af Mådeholdet i skikkelse af en kvinde med bidsel og tøjle: »Temperantia (mådehold)«. 10) Vandringen til Emmaus og måltidet i Emmaus (fig. 28). Jesus og apostlene kommer gående med vandringsstokke som et par herrer fra 1600'rne, til højre spiser de under bygningens arkader: »Brende icke voris Hiertte i os: Lvce 24 (v. 32)«. 11) (Fig. 29), den vantro Thomas rækker sin hånd frem mod Jesu sidevunde. Den påfaldende lille Jesus står til højre med venstre hånd hævet velsignende mod apostlene: »Min Herre og min Gud: Iohann. 20 (v. 28)«. 12) Kristi Himmelfart. Hans fødder er ved at forsvinde i en stråleomkranset sky for øjnene af Maria og seks apostle, der sidder og knæler i bøn: »Du opfaerest i hiøgheden: Psalm. 68 (v. 19)«. 13) De dodes opstandelse og dommens dag (fig. 27). I midten over hovederne af tre opstandne troner Kristus på

Fig. 27. *Herskabsstol (jfr. fig. 22), udsnit med relief fra o. 1625, de dødes opstandelse og dommens dag (nr. 13, s. 2864). LL fot. 1981. – *Herrschaftstuhl, Ausschnitt mit Reliefdarstellung, Auferstehung der Toten und Jüngstes Gericht, um 1625.

regnbuen omgivet af to nedfarende basunengle; til venstre fører en engel tre frelste mod paradys, mens en vinget djævel til højre leder fordømte i ilden: »Staar op i døde oc kommer for Dom«. 14) Skabelsen. Gud står yderst til højre med ska-bergestus og holder om Adams håndled; foran ham et landskab med træer, en fugl og alskens dyr; to heste og et hjortedyr (enhjørning?) kommer springende frem: »I begyndelsen skabte Gud Himmelen oc Jorden«. 15) Opstandelsen. Flankeret af to svævende engle står Kristus med sejrsmantel og udslået højrearm; ved siderne står og sidder tre forfærdede soldater: »Jeg opvacte hannem i rettvished: Esai 4 (45,13)«. 16-17) Nadveren og Kristi Våben, der holdes frem af to engle, flankeret af arkadebuer: »Mig for... hier-telige att...Paaskelammit med eder.. (Luk. 22,15)«. 18) Bønnen i Getsemane. I midten ses Jesus frontalt, knælende med udslåede arme;

over hans venstre svæver en engel, over den højre viser kalken sig i skyen. Yderst til højre sover to apostle under et træ, til venstre den tredje: »Faader tag den(n)e kalck fraa mig. Mar.. (Mark. 14,36)«.

Bemalingen er i alt væsentligt fra 1739, en del opfrisket 1857 og nu noget afslidt. Grundfarven er en klar rød, reliefferne er grå på gulbrun bund, indskrifterne forgyldte. Frisens farver og frakturindskrifter er en opmaling og forenkling af disse deles gamle renæssancestaffering, der er delvis bevaret indenunder. På panelet flankerende herskabsstolens åbning ses Hans Bachmanns og Christine Margrethe Bachmanns initialer »H.B.« og »C.M.B.« over deres våbener og »Anno 1739«. På brystningspanelet under frisen er fagdelingen markeret ved kraftige røde søjler med volutkapitæler, hvorimellem der er malet grå kvadermur med fladbuede arkader, der

Fig. 28-29. *Herskabsstol (jfr. fig. 22), udsnit af relieffer fra o. 1625 (s. 2864). 28. Vandringen til Emmaus og måltidet sammesteds (nr. 10). 29. Den vantro Thomas stikker hånden i Jesu sidevunde (nr. 11). LL fot. 1981. – *Herrschaftstuhl, A Christus und der ungläubige Thomas, um 1625.

Fig. 30. *Herskabsstol, 1739, maleri af apostlen Bartholomæus (nr. 12, s. 2866). I Museet på Koldinghus. LL fot. 1981. - *Herrschaftstuhl, 1739, Apostelgemälde.

rummer stående apostle på baggrund af et landskab med beskedne vækster. Apostlene er tildels udført efter samme forlæg som på et pulpitur fra 1716 i Seest kirke (s. 2601f.). Tonen er lys, dragterne røde, grønne lysblå, brune og grå. Malerierne beskrives fra vest med de ledsagende navne, der er angivet i versaler på de mørke bueslag:

1) S. Peter, nu utilgængelig bag en skorsten. 2) »S. Paulus«, som i Seest stående med en bog under højre arm, venstre hånd hviler på fæstet af et sværd, der er sat med spidsen i jorden. 3) »S. Andreas«, som i Seest lænet til sit skråkors med venstre hånd under hovedet og det aflastede venstreben lagt foran det højre. 4) (Fig. 23) »S. Iacobus Maior«, Jakob den ældre stående frontalt med vandrestøvler og en lille hue på sned. Venstre hånd bærer en bog, i den højre holder han vandringsstaven med grebet pegende ud fra kroppen. 5) (Fig. 23) »S. Iohannes« træder frem, skæggløs, med blikket hvilende på kalken i højre hånd. Venstre hånd holder en bog mod hofte (med kappen lagt op over), og ved venstre fod sidder ørnen. 6) »S. Thomas«, som Judas Taddæus i Seest, gående mod venstre med dramatisk flagrende kappe og et nedadpegende spyd i

venstre hånd. 7) »S. Philippus«, som i Seest med venstre arm lagt om sit kors, højre hånd holder en bog imod hofte. 8) »S. Matthæus«, som i Seest gående imod beskueren med blikket fæstet i en opslået bog, der ligger på hans højre hånd; venstre hånd sætter hellebarden med spidsen i jorden. 9) I fremspringsfeltet »S. Taddæus«, Judas Taddæus gående tænksom med en lukket bog under højre arm og venstre arm hvilende mod en kølle, hvis hoved står på jorden. 10) »S. Simon« med vigende hårrand, læsende i en bog, som han holder i begge hænder. Højre albue støtter på en stor skovsav. 11) »S. Mattheias«, som i Seest lænet mod et bord, hvorpå venstre hånd hviler. Højre hånd holder øksen ud fra kroppen med bladet opefter. 12) (Fig. 30) »S. Bartholomæus«, som i Seest lænet mod et bord, hvorpå står et fad med hans afflåede, delvis nedhængende hud. Venstre hånd holder kniven ud fra benene, den højre støtter mod fadets rand.

Pulpiturstolens renæssancefrise med hele 18 velskårne relieffer må stamme fra en ældre opbygning, formentlig et (†)pulpitur opsat i tiden o. 1625 (jfr. ndf.). Fra denne ældre opstilling stammer rester af oprindelig farve, konstateret 1897 og 1923 og delvis frilagt på et af felterne (nr. 16). En cinnoberrød grundfarve suppleres af guld på lister og sirater, mens relieffet står hvidt (vel som imitation af alabast) med guld på fremstående dele samt maled øjne, læber og kinder.

Indretningen med den lukkede pulpiturstol 1739 er udført i nok så enkelt snedkerarbejde og må fra første færd antages at have haft den senere kendte udformning med opgang i vest (fig.

Fig. 31. *Pengetavle, o. 1700 (s. 2867). I Museet på Koldinghus. LL fot. 1981. - *Sammelteller, um 1700.

Fig. 32. Interiør mod vest. NE fot. 1988. – *Innenansicht gegen Westen.*

8). Den lukkede stol har tjent herskabet, det øvrige pulpitur over kvindestolene vel herregårdens folk. Apostelmaleriernes paralleller i Seest kirke antyder, at den dér virksomme maler Hinrich Sønnichs kan have leveret malearbejdet 1739.³⁴ 1769 nævnes den »indluket« stol med jægermester Bachmanns og frues våbener.³⁵ 1850 ønskedes pulpituret, der da benyttedes af proprietær Momsen på Sønderkov, istandsat og passende malet, således at det ikke stak af i forhold til kirkens øvrige maling.¹³ Det skete øjensynlig 1857, da opgang og gulv fornyedes.¹³ 1889 ønskede man pulpituret fjernet,⁵ men det blev i kirken til 1897. To relieffer blev 1900 sendt til Nationalmuseet med henblik på undersøgelse for ældre farver, men en afdækning opgivet. En mindre restaurering synes foretaget o. 1923.

†*Herskabsstol*, 1662-67, opsat af Jørgen Skeel Due til Sønderkov og hans første hustru Elsebe Krabbe.³⁶ Den udgjorde i 1770'erne de forreste stole i skibet. I nord var malet hans Duevåben (Taube) og initialerne »ISD« i syd hendes Krabbevåben (af Østergaard) og initialerne »EK«. Søren Abildgaard, der har aftegnet våbnerne, angiver endvidere ved siden af hendes våben versalerne »RHR« over hinanden.³⁷

En **pengetavle* (fig. 31) fra o. 1700 er i Museet på Koldinghus (inv. nr. 1203). Den består af en æske, 21×12 cm, 8,5 cm høj, let skrånende (og nu beskadiget) og med enkelt udsvejfet rygbræt og halvdæksel. Drejet skaft, 51 cm langt. Tavlen står nu i blankt egetræ.

Klingpung, o. 1750, næsten helt fornyet 1898, 152 cm lang. Gammel er alene posens messing-

Fig. 33. Interiør mod øst, ca. 1920. Foto ved embedet. – Innenansicht gegen Osten, um 1920.

ring med konisk bøsning, prydet af profilering og snomønstre. På undersiden ses en øsken for en lille $\dagger$ klokke. Det drejede fyrreskaft er fra 1898 ligesom den stærkt ødelagte fløjlspose med påsyet, gyldent »1898«. 1797 behøvede »tavlen eller den såkaldte klingbeutel« en lille reparation.¹⁶ 1848¹³ og 1862⁵ nævnes udtrykkeligt, at kirken ikke havde nogen fattigblok til tavlepengene.

$\dagger$ Dørfløjen i den gamle kirkes syddør var 1862 af egetræ beslået med jernskinner (fra 1600'rne?).⁵

*(†)Pulpitur? O. 1625. *Pulpiturstolens frise-stykker med 18 velskårne relieffer (fig. 23-29) hidrører formentlig fra et pulpitur fra nogenlunde samme tid som den af Thomas Juel skænkede altertavle og prædikestolen. Kvaliteten er så påfaldende bedre end disse stykkers, at man umiddelbart må tænke sig et sådant pulpitur op-

sat af Thomas Juel selv (ejer af Sønderkov 1614-1647), og da snarest til egen brug.³⁸ Der savnes dog oplysninger om nogen herskabsstol, indrettet af ham; og den omstændighed, at Jørgen Skeel Due 1662-67 indrettede sig $\dagger$ herskabsstole på gulvet (jfr. ovf.), taler imod, at et pulpitur da skulle have rummet en herskabsstol. På den anden side er der også problemer ved at tænke sig et pulpitur uden en eller anden form for herskabsloge. Hvis dette således skulle have savnet det nuværende pulpiturs lukkede stol, vil det være vanskeligt at forestille sig plads til dennes frisestykker i én lang, fortløbende brystning, også selv om pulpituret eventuelt tillige skulle have omfattet kirkens vestende (jfr. fig. 8).³⁹ På frisestykkerne, hvis nuværende rækkefølge synes noget ombyttet, er konstateret oprindelig staffering, delvis frilagt på et felt (nr. 16).

Orgel, 1987, med syv stemmer, ét manual og pedal, bygget af Bruno Christensen & Sønner, Terkelsbøl. Disposition: Manual: Principal 8', Gedakt 8', Oktav 4', Rørføjte 4', Oktav 2', Mixtur II-III. Pedal: Subbas 16'. Tegnet af Alan Havsteen-Mikkelsen i samarbejde med orgelbyggeriet. På vestpulpitur fra 1898. Den enkle pibefacade indrammes af pulpiturets søjleformede tømmerkonstruktion. †*Orgel*, 1906, med tre stemmer, leveret af Joh. P. Andresen & Co., Ringkøbing. Disposition: Principal 8', Gedakt 8', Fugara 4'. På vestpulpituret.⁵ Flyttedes 1945 til Hjerpsted kirke (DK.Sjyll., s. 1391, 1396). *(†)*Orgel*, 1945,⁴⁰ med fem stemmer, bygget af A. C. Zachariasen & Søn, Århus. Disposition: Bordun 16', Principal 8', Rørføjte 8', Gemshorn 4', Rauschquint II;⁴¹ oktavkoppel; svelle for Rørføjte, Gemshorn og Rauschquint. Pneumatisk aktion, keglevindlade. Enkel, rektangulær pibefacade. På vestpulpituret med sydvendt spillebord. Piber og tangenter fra instrumentet er o. 1991 anvendt til en udsmykning i Skibehund efterskoles foredragssal, udført af J. D. Flansmose.

Salmenummertavler. En nyere tavle, 98×60 cm, gråmalet med hængesifre og smal ramme, hænger nord for korbuen. En lignende er på loftet sammen med to salmenummertavler fra 1898, der på ældre fotografier ses flankerende korbuen (jfr. fig. 33). De er af fyr, 134×83 cm, med hængesifre, profilramme og kreneleret gesims. Sortmalede med rød og grøn ramme. To †*salmenummertavler* nævnes 1862,⁵ måske dem, der ses ved den gamle kirkes korbue som enkle tavler til påskrift med kridt (jfr. fig. 20).

Et *relief* i kallipåsta, brystbillede af Maria i bebudelsesøjeblikket (efter Luca eller Andrea della Robbia?), 48 cm højt, hænger på vestvæggen.⁴²

Kirkens belysning (PH-lamper) er fra 1978. To ottesidede *lysekroner* af messingblik fra o. 1920 ligger nu på kirkeloftet; oprindeligt havde den nuværende kirke tre †*lysekroner* til petroleum (jfr. fig. 33).

En †*ligbåre* nævnes 1862.⁵

Klokken, fra 1512, er enestående i landet ved sit navn »Medarde« (fransk helgen, †ca. 560) og

Fig. 34. Klokke 1512, kaldet »Medarde«, udsnit af fransksproget omskrift med relief af Maria med barnet (s. 2870). EN fot. 1993. – *Glocke, genannt »Medarde«, 1512. Ausschnitt mit Umschrift in französischer Sprache und Reliefdarstellung von Maria mit dem Kind.*

Fig. 35. Klokke 1512, kaldet »Medarde«, udsnit af omskrift med små pladerelieffer (s. 2869). EN fot. 1993. – *Glocke, genannt »Medarde«, 1512. Anschnitt aus Umschrift mit kleinen Reliefplatten.*

ved at have fransk indskrift (Uldall, s. 287). Den måler 76 cm i tvm, slagring og hals har profilering, og langs hankene går en fin, snoet rundstav. Om halsen løber et minuskelbånd: »ih(e)s(us) maria medarde fuis nomee et fut faicte en lan m v^e et xii au moys dapuril (Jesus, Maria. Medarde er jeg kaldet, blev støbt i året 1512 i april måned)«. Ved indskriftens begyndelse findes fem ganske små pladerelieffer (fig. 35) visende liljer, et kors på aftrappet Golgathahøj og et S-slyng med blade og rudefigurer. Tre

Fig. 36. Det Claudiuske gravsted indrettet 1756 i en gravhøj på kirkegården (s. 2870). NE fot. 1993. – *Grabmal der Familie Claudius, 1756 in einem Grabhügel auf dem Friedhof eingerichtet.*

tilsvarende er indsat i skriftbåndet modsat (efter ordet »faicte«), og lige efter navnet »Maria« brydes skriftbåndet af et noget større relief (10 cm højt) af en stående madonna med barnet (fig.

34). I den gamle kirkes tid hang klokken i en stabel på kirkegården (s. 2849). 1788 manglede klokken en lænke til at ringe med,⁴³ og 1850 hang den løs og måtte fæstnes.¹³ Nu i kirkens tagrytter.

GRAVMINDER

To **lyseskjolde*, 1874, for Peder Andersen, *1790 i Lourup, †23. sept. 1874 i Foldinggaarde. De ovale, hvælvede blikskjolde, der har været til at binde på alterlysene,⁴⁴ omgives af grønmalede palmegrene og viltre sløjfebånd og afsluttes af en strålekrans; samlet højde 52 cm. Under indskriften med sort skriveskrift en udstanset evighedslampe. I Museet på Koldinghus (inv. nr. 1 36 13a-b).

Romansk gravsten? En billedsten med relief af S. Mikael, tidligere indsat over den gamle †kirkes syddør, er muligvis en romansk gravsten (s. 2852, fig. 11).

En *gravsten* af kalksten, 180×125 cm, nu brugt som trappe foran kirkens vestre indgang, er helt udslidt og indskriften ulæselig. Stenen, der formodentlig har ligget i gulvet, kan være lagt over amtmand Jørgen Skeel Due til Sønderskov, som blev begravet i kirken 26. maj 1701. – To andre gravsten fra kirken indgår nu i Claudius' gravsted (se ndf.).

Det Claudiuske gravsted (fig. 36, 38). I oldtidshøjen sydvest for kirken (jfr. høj nr. 3, s. 2848) er 1756 indrettet en familiebegavelse for kirkeejeren Samuel Nicolaus Claudius til Sønderskov. Skjult af den græsgroede høj er et *muret kammer* (355×295 cm, højde 175 cm), dækket af et lavt tøndehvælv, orienteret nord-syd. I nord-siden træder kammeret frem som en 5,2 m lang, nu cementpudset mur. Heri er der adgang gennem en fladbuet dør, hvis fløj med nyere jernetal bærer årstallet »1756«. Kammeret, der er beregnet til to voksenkister, var tomt længe inden 1884.

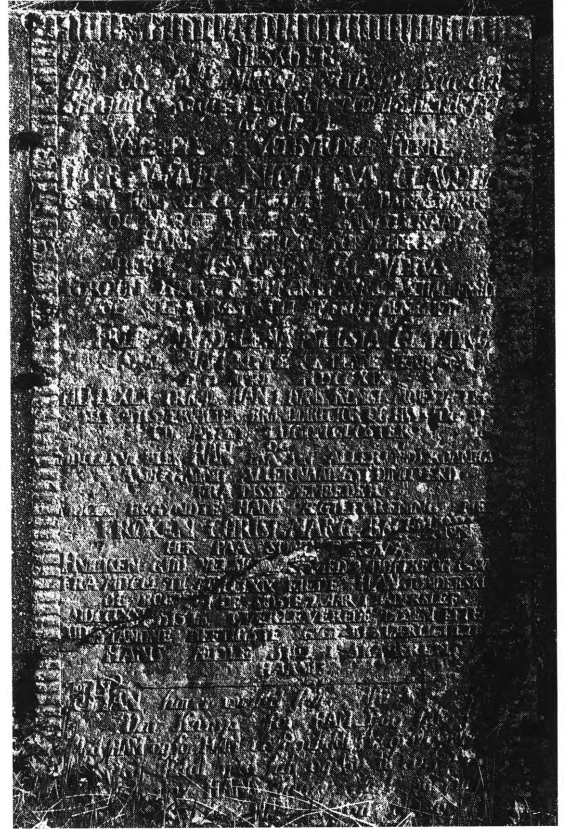
Ved gravstedet er opstillet en stentavle med byggeindskrift (se ndf.) samt tre gravsten: en for S. N. Claudius selv (†1771), en for hustruen Christine Margrethe f. Bachmann (†1756) og en

Fig. 37. Gravsten (nr. 2, s. 2872), o. 1771, over amtsforvalter Samuel Nicolaus Claudius, †1771, tidligere besidder af Sønderskov og kirkeejer. Agner Frandsen fot. 1976. – Grabstein für den 1771 gest. Amtmann Samuel Nicolaus Claudius, ehemaliger Besitzer vom Herrenhof Sønderskov und Kirchenpatron. Um 1771.

tredie, ulæselig, der formodentlig er lagt over svigerforældrene Hans og Christine Margrethe Bachmann (tl745). Kun Claudius' kiste vides at være henstillet i højen;⁴⁵ hustruen og svigerforældrene blev begravet i kirken, hvad der forklarer sliddet på deres gravsten, der oprindeligt har ligget i kirkegulvet.

Indskrifttavlen foran døren beretter om gravstedets indretning: »Jeg Samuel Nicolaus Claudius til Sønderskov/ Kongl(ig) Mai(estæts) (Cancelli)raad og Amtsforvalter/ (i Lügomcloster)/ haver A(nn)o 175(6 ladet indrette denne) Begravelse/ aleene (for mig og) min Familie/ Jeg hav(er efterladt) Rum til Begravelse/ inde i og (ved Kirken for mine Efter)kommere/ thi vilde de lade de her hvilende sove i Roe/ og dette Sted forblive urørt/ indtil vi alle opvekkes paa hin store Dag«. Sandsten, 78×113 cm, med profileret kant. Delvis udslidt indskrift⁴⁶ med reliefversaler.

De ved begravelsen opstillede *gravsten* er: 1) O. 1756, for Christine Margrethe Claudius. Den omfattende, nu delvis udslidte indskrift indledes med en tiltale til læseren og afsluttes af et gravvers. Af hovedafsnittet kan anføres:⁴⁶ »...Den velædle og velbyrdige Frue/ Fr(u) Christina

Margareta Claudius./ Hendes brave Forældre/ Hr. Hoff Jægermester Hans Bachmann/ og/ Fr(u) Christina Margar(etha) Bachmann/ saae hende (komme til denne) Udlændighed/ 17.. 15.Juni/ Hendes (Ægte) Foreening/ med mig (hendes) bedrøvede/ Samuel (Nicolaus) Claudius/ begyndte (paa Synderskov/ 17.. (2)8. Augusti/ Den brag(te ...) (Søn) til Lyset/ Men ach/ den var (saa kort) som kjærlig/ Hendes (alt for tid)lige Død/ foraarsaged(es af Kopper/ hvorudi hun/ efter udstandne heftige Smerter/ overlevede (sin Sjæl) i Skaberens Haand/ 1756 .. Julii«. – Sandsten helt optaget af indskriften med reliefversaler.

Fig. 38. Det Claudiuske gravsted (s. 2870). Indgangen til det murede gravkammer, flankeret af gravsten for (tv.) Samuel Nicolaus Claudius, †1771, og hustru Christine Margrethe f. Bachmann, †1756. I forgrunden stentavle med byggeindskrift. Agner Frandsen fot. – Grabmal der Familie Claudius. Grabsteine flankieren den Eingang zur gemauerten Gruft. Im Vordergrund eine Steintafel mit Bauinschrift.

Fig. 39. Gravsten (nr. 3, s. 2872), o. 1740-60, formodentlig over hofjægermester Hans Bachmann og hustru Christine Margrethe Bachmann, begge †1745 og begravet inde i kirken. NJP fot. 1993. – *Grabstein um 1740-60, wahrscheinlich für den Hofjägermeister Hans Bachmann und seine Frau Christine Margrethe Bachmann, beide gest. 1745 und in der Kirche begraben.*

Afdøde blev begravet i kirken 7. aug. 1756, hvor stenen nævnes endnu 1870.⁴⁷ Den er formodentlig flyttet til gravhøjen i forbindelse med den gamle kirkes nedbrydning 1897. Nu indmuret i gravkammerets nordside, vest for døren, hvor den også ses på et fotografi 1903.

2) (Fig. 37), o. 1771, for »...Velædle og velbyrdige Herre/ Herr Samvel Nicolavs Clavdivs/ forðum Hans Kongl(ige) Maiestæt til Danmark/ og Norge virkelige Cancellieraad./ Hans ærværdige Forældre/ Herr Johannes Clavdivs/ forðum provst til Græfskabet Schachenborg/ og Sognepræst til Emerlef Menighed/ og/ Frue Magdalena Avgusta Clavdivs/ saae ham komme til denne Verden/ d(en) 17. April 1719./ 1742 traadte han i hans Kongl(ig) Maiestæts Tjeneste/ som Amtsforvalter, Branddirector og Husfoged/ udi Amtet Lügomcloster/ og/ 1767 blev

han paa sin allerunderdanigste/ Ansøgning allernaadigst dimitteret/ fra disse Æmbeder./ 1750 begyndte hans Ægteforening med/ Frøken Christ(ina) Marg(areta) Bachmann/ her paa Sønderskov/ hvilken Gud velsignede med 2 Døttre og 1 Søn./ Fra 1750 til 1769 eiede han Sønderskov/ og boede i de sidste 2 Aar i Haderslef./ 1771 d(en) 15.Jun(i) overleverede Døden efter/ udstandne heftigste Gigtbesværligheder/ hans ædle Siel i Skaberens/ Haand«. Som foregående sten, men i en bedre bevaringstilstand; dog er stenen brækket på tværs. Nederst gravvers med skriveskrift. Indmuret i gravkammerets nordside øst for døren.

3) (Fig. 39), o. 1740-60, måske Hans Bachmann og hustru. Ølandsalk, 210×108 cm, revnet på midten og med ulæselig indskrift. Op-højet, rektangulært indskriftfelt, indrammet af rocailler. På midten formodentlig en liggende Kristus, sådan som det ses på en gravsten i Kalvslund kirke (Ribe hrd.). Stenen, der oprindeligt må have ligget i kirken, er nu stillet skråt op ad højens østside. Hofjægermester Hans Bachmann og hustru blev begravet i kirken henholdsvis 23. juli og 20. dec. 1745.⁴⁸

Det Claudiuske gravsted er kulturhistorisk interessant ved at være et meget tidligt eksempel på en standsmæssig begravelse i det fri, tilmed i en oldtidshøj. Gravhøjen i Folding er genindrettet som gravsted 20 år før interessen for nationens fortidsminder blev vakt ved udgravningen af en høj ved Jægerspris 1776 og en generation før det romantiske kirkegårdssværmeri kom til Danmark i 1780'erne.⁴⁹

Kirkegårdsmonument, o. 1856, over Maro Sofus Peter Høegh Stürup, discipel i Ribe katedralskoles øverste klasse, *5. april 1838, †28.juli 1856. Mindet sat af hans plejeforældre M. S. Høegh, P. Høegh, F. Fuglede.⁵⁰ Liggende sten af granit, 130×78 cm, med profileret kant. Nu ved det Claudiuske gravsted, tidligere syd for skibet.

En gravsten af granit er udført af billedhuggeren Niels Hansen Jacobsen, Vejen, over Knud Jepsen †1934 og Kirstine Jepsen †1947. Signeret »NHJ«, 90×95 cm.⁵¹

Støbejernskors. 1) O. 1859, over Engeborg Kirstine Sørensen, *1803, †1859. Korset, 96×50 cm,

har kløverbldsformede ender med profileret kant og c-formede bøjler. På bagsiden »Her adskilles med Sorg, hisset samles med Glæde«. Indskrift med skråstillet antikva. Sydøst for kirken.⁵²

2) O. 1876, over Søren Christensen, *1. maj 1800 i Eskelund, †13. sept. 1876 i Nørnbølling. Bladkrans i øvre korsende, på bagsiden stjerne og »Gjensynest(!) lyse Haab lindrer Adskille-sens(!) dybe Smerte«. Størrelse, form og placering som nr. 1.

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ribe amt i almindelighed henvises til s. 50f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 54f. Endvidere er benyttet:

Ved embedet. Synsprotokol 1862-1944.

NM2. *Håndskrifter.* F. Uldall: Om de danske landsbykirker, VII, 1887, s. 168-71. – *Notebøger.* Søren Abildgaard X, 35-36. – *Indberetninger.* I NM2: Jacob Helms 1873 (bygning, inventar, gravminder), Ole Alkærsig 1977 (røntgenundersøgelse af altermale-rier). I Koldinghusmuseet: Kristian Due 1923 (*her-skabsstol) og udateret beskrivelse af *herskabsstol.

Tegninger og opmålinger. NM2. Planskitse af kirkegården og omgivende gravhøje ved J. J. A. Worsaae 1884. Plan, snit og opstalter af †kirke samt herskabsstol (ved J. Chr. Fussing 1897). Blyantsskitse af †kirken dagen før nedrivningen ved Chr. Jørgensen 1897. Tegning af døbefont 1902. Tegning og afskrift af tre gravsten ved Gudmund Kelstrup 1946. Tryk af plan, snit og opstalter af nuværende kirke ved A. Havsteen-Mikkelsen 1978. – *KglBibl.* Penneskitse af †kirken ved Burman Becker 1861. – *Privateje.* Akvarel af †kirke og kirkegård ved C. C. C. Bock 1896.

Litteratur. Oluf Nielsen: Historiske Efterretninger om Malt Herred, 1870, s. 27-44.

Historisk indledning ved Michael H. Gelting, beskrivelse af bygning ved Niels Jørgen Poulsen, inventar ved Ebbe Nyborg og Ole Olesen (orgler), gravminder ved Anne Sofie Elley Molter og Niels Jørgen Poulsen. Tysk oversættelse: Bodil Moltesen Ravn. Redaktion afsluttet december 1993.

bispearkiv. Kirke og præstegårdssyn 1793-1840 (C 4.704-11); Anst med flere hrdr.s provsti 1829-91 (C 45.4-9).

⁵ Synsprotokol 1862-1944.

⁶ DaSagn. V 1320, s. 376.

⁷ DaSagn, ny rk. III, 78, s. 23.

⁸ Sml. Olaf Olsen: Hørg, hov og kirke, 1966, s. 269.

⁹ Det kulturhistoriske Centralregister. Sognebeskrivelse, Folding nr. 62.

¹⁰ Sognebeskrivelse, Folding nr. 63.

¹¹ Sognebeskrivelse, Folding nr. 64.

¹² Sognebeskrivelse, Folding nr. 65. Højen er ikke angivet på det geodætiske kort 1869 (sml. fig. 2).

¹³ LA Vib. Anst m. fl. hrdr.s provsti 1829-91 (C 45.4-9).

¹⁴ LA Vib. Malt herreds provsti. Kirkesynsprotokol 1793-1801 (C 43G.4).

¹⁵ Ifølge en mindesten fra 1935 ved indkørslen til parkeringspladsen er plantagen på kirkebakken skænket til KFUM i Holsted, Brørup og Vejen af gårdejer Knud Jepsen, Foldinggårde.

¹⁶ LA Vib. Ribe bispearkiv. Indberetninger. Kirke-og præstegårdssyn 1793-97 (C 4.704).

¹⁷ Søren Abildgaards notebog X, 35-36.

¹⁸ Ved en restaurering 1978 traf man på Ævåbenhusets fundamenter og gulv ud for det vestre vindue i syd.

¹⁹ Ifølge Trap: Danmark skulle kirken være opført af Andreas Hagerup; men der synes her at være tale om en forveksling med en anden Kolding-arkitekt: J. C. Fussing. Et brev fra ministeriet til Nationalmuseet 25. maj 1897 refererer til værgernes ønske om at nedrive den gamle kirke og opføre en ny efter tegninger af arkitekt Fussing, Kolding, og samme arkitekt har også foretaget en opmåling af den gamle †kirke.

²⁰ Nørre Bjært (Vejle amt), Grene, Verst og Jordrup (s. 2273, 2367 og 2447). Disse nybygninger afløste alle middelalderlige kirker.

²¹ Jakob Witt-Hansen: En Kirke fra Valdemars-Tiden, Askov 1944.

²² Jfr. Lise Gotfredsen og Hans Jørgen Frederiksen: Troens billeder. Romansk kunst i Danmark, Herning 1988, s. 293.

²³ Jfr. Torkild Hinrichsen: Corpus der romanischen Grabsteine Dänemarks, Dissertation, Hamburg 1978,

Fig. 40. Stempler på sygekalk, o. 1854, uidentificerede (s. 2860). EN fot. 1993. – *Unbekannte Stempel eines Krankenkelchs, um 1854.*

¹ Ribe Oldemoder, s. 74-75.

² H. F. Rørdam: Danske Kirkelove III, 1887, s. 59.

³ Kronens Skøder IV, 75.

⁴ Hans Jochumsen i Skovhøj (Brørup sogn) ejede kirken ca. 1793-95. En kort tid o. 1797 var den ejet af gartner Johan Georg Obst. Kirken hørte endnu under Sønderskov 1824, men inden 1855 var den overgået til sognets beboere. RA. Da Kanc. A 29; LA Vib. Ribe

IV, nr. 472, s. 1070. Mikaelsmotivet kendes også på gravsten, jfr. således en sten i Egtved kirke (Vejle amt), hvor ærkeenglen er afbildet bag den afdøde. Lise Gotfredsen og Hans Jørgen Frederiksen (note 22), s. 304-05.

²⁴ LA Vib. Ribe bispearkiv. Malt herred 1633-1778 (C 4.58).

²⁵ Signatur »S. Havsteen 1978« bagpå.

²⁶ Se Ole Wivel: Sven Havsteen-Mikkelsen som religiøs kunstner i en irreligiøs tid. Herning 1992.

²⁷ Pontoppidans omtale må vise, at tavlen da fungerede på højaltret. Der må derfor være tale om en unøjagtighed, når Søren Abildgaard fa år senere taler om kirkens altertavle som en lille katolsk tavle. Den katolske tavle må antages at have været anbragt andetsteds i kirken (jfr. †sidealtertavle).

²⁸ Nielsen: Herredsbeskrivelse, s. 44. Helms kalder 1873 malerierne »senere og værdiløse«.

²⁹ Han indleder: »Altertavlen var liden og forfalden fra katolske Tider...«. Jfr. også ovf. under den nuværende renæssancetavle, der må være nævnt på højaltret 1769.

³⁰ LA Vib. Ribe stifts- og købstadsprovsti. Synsprotokol for kirker og præstegårde 1812f. (C 36A.13).

³¹ Fonten omtales ikke i Mackeprang: Døbefonte.

³² Jfr. Ebbe Nyborg: Lektorieprædikestole og katekismusaltertavler, i Tro og bilde i Norden i Reformasjonens århundre, Oslo 1991, s. 231f.

³³ LA Vib. Ribe bispearkiv. Indberetninger og syn 1798-1802 (C 4.705).

³⁴ Han anføres i forbindelse med arbejdet i Seest 1716 som boende i Haderslev, i hvis arkivalier fra tiden han dog vanskeligt lader sig identificere.

³⁵ DaAtlas.

³⁶ Dateringen gives af ægteskabet; hun var død inden april 1667.

³⁷ Note 17. Stolen nævnes også i DaAtlas.

³⁸ Der findes gode vidnesbyrd om Thomas Juels kunstinteresse, der bl.a. må have givet sig udslag i det usædvanligt avancerede gravmæle i Galtens kirke (Randers amt). Se H. K. Kristensen: Hovedgården Estrup i Malt Herred, Varde 1968, s. 18f. og Otto Rydbeck: Två Märkliga Konstnär, Stockholm 1918, s. 122f.

³⁹ Når man tøver med at tro på en udformning med lukket pulpiturstol o. 1625, skyldes det bl.a., at sådanne indretninger ved denne tid så at sige alene synes at have hørt hjemme i fyrstelige kapeller (jfr. DK. Kbh. Amt., s. 1724f., DK. Frborg., s. 624f.). Den tydelige sammenflikning, bl.a. i fremspringsfaget (fig. 26), antyder som dette fags nu noget enligtstående dydemotiv, at frisepanelet 1739 kunne være hentet fra en anden og større sammenhæng, eventuelt på Sønderskov (en musiktribune?).

⁴⁰ A. C. Zachariasen: Fortegnelse over leverede orgler; i Den Danske Orgelregistrant.

⁴¹ Sv. E. Erbs ændrede 1799 Rauschquintens sammensætning fra 2 2/3'-2' til 2'-1/3'.

⁴² Relieffet er skænket af fru toldforvalter Wøhlers, Foldingbro og Maren Ebbesen, Sønderskov Mølle. Se Jakob Witt-Hansen: En kirke fra Valdemars-Tiden, Askov 1944, s. 38.

⁴³ LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1788-92 (C 4.190).

⁴⁴ Jfr. S. Ellkier-Pedersen: Offerlys og mindeskjolde, i Vejle amts årbog, 1982, s. 7-60.

⁴⁵ Søren Abildgaard (note 17), der besøgte Folding i 1770'erne, skriver: »i sydvestre hjørne på kirkegården (er) en tillukt, indmuret begravelse over hr. kancelliråd Samuel Nicolaus Claudius«. Herefter følger i kort referat teksten på hans gravsten og kun denne.

⁴⁶ Her suppleret efter sognepræst Gudmund Kelstrups afskrift 1946.

⁴⁷ Nielsen: Herredsbeskrivelse, s. 42 og 44.

⁴⁸ H. K. Kristensen: Hovedgården Estrup i Malt herred, Varde 1968, s. 56. I landinspektør Jensens forklaring overfor J.J. A. Worsaae 1884 (jfr. fig. 3) bruges udtrykket »Claudius' og Bachmanns begravelse«.

⁴⁹ Jfr. Karin Kryger: Allegori og Borgerdyd. Studier i det nyklassicistiske gravmæle i Danmark 1760-1820, 1985, s. 76 og 155-70.

⁵⁰ Filip Fuglede (†1855) var 1821-42 sognepræst i Malt-Folding, fra 1842 i Vejen-Læborg. Læsningen skyldes sognepræst Agner Frandsen.

⁵¹ Lise Buurgaard og Agner Frandsen: Træet i stenen, Niels Hansen Jacobsens grav- og mindesten. Historisk Samfund for Ribe Amt 1989, s. 70.

⁵² Jfr. Aase Faye: Danske Støbejernskors, 1988.

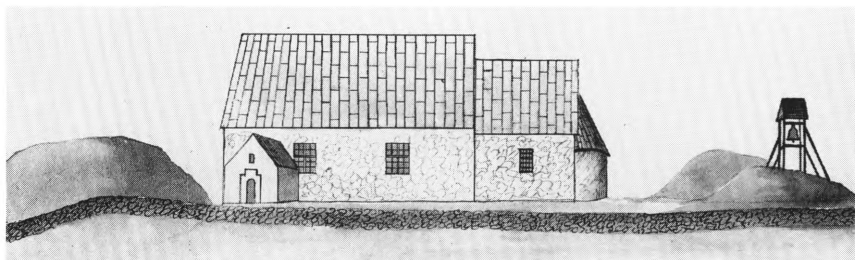

Fig. 41. †Kirken og kirkegården set fra syd med †klokketabel (s. 2849). Laveret penneskitse ved Burman Becker 1861. Det kgl. Bibliotek. – *Südansicht der †Kirche und des Friedhofs mit †Glockengehäuse.*